Цією публікацією журнал започатковує цікаву й корисну підбірку про життя хутрових звірів (лисиць, песців, єнотоподібних собак, норок, соболів, фуро, нутрій, ондатр, шиншил і кролів) у природі та неволі. Ми розповімо про лікувальні та профілактичні заходи для збереження здоров'я звірів і людей та цілісності природи.

В.М. ШЕВЧУК, канд. біол. наук
М.В. ШЕВЧУК, лікар гуманної медицини
Т.В. ШЕВЧУК, магістр вет. медицини

ХУТРОВІ ЗВІРІ

Хутрові звірі – ссавці (як дикі, так і ті, що їх спеціально розводять у неволі, а нині вони становлять більшість), шкурки яких ідуть на виготовлення хутряних виробів (*див.* таблицю).

Вони мешкають на всіх континентах Землі, окрім Антарктиди, у різних географічних і кліматичних зонах, обжили простори від арктичних широт до пустель, болотистих низин і високогір'їв, річок і океанів. Їх виживанню в природі сприяє висока видова екологічна пластичність, еволюційно надбана впродовж багатьох тисячоліть.

Втручання людей у життя звірів призвело до зникнення багатьох видів і поставило на межу виживання окремі з них. Свідченням цього є «Червона книга. Дика природа в небезпеці».

Прадавнє звірівництво було пов'язане з полюванням з метою одержання калорійного м'яса та теплого хутра. Звірів убивали на доступних людям територіях, а решта з них рятувалися, переселяючись у малодоступні місця. Так сталося із соболями, які, за свідченнями давніх історичних джерел, проживали на європейській території, в т. ч. й на теренах нинішніх північних областей України.

Зменшення кількості звірів у природі змусило людей започаткувати так зване відгодівельне звірівництво, яке стало першим етапом поневолення хутрових звірів. Молодняк виловлювали й тримали в ямах до дозрівання хутра. Антисанітарні умови при незадовільній годівлі спричинювали загибель звірів, і природне коло розімкнулося – племінні особини залишалися у природі, а їхні нащадки гинули в неволі. Наступним етапом стало вирощування звірів у неволі. Їх утримували в загорожах, сажах, зрубах і примітивних клітках. На заваді стали незнання їхніх біологічних особливостей і неможливість задовольнити життєві потреби.

Хутра ставало дедалі менше, а потреба в ньому зростала. Хутром сплачували податки, митні збори, розплачувалися за службу в церкві, навчання в школі, торгували. Наприклад, одна шкурка білки прирівнювалася до 1 копійки, а 100 шкурок – до золотого рубля. За хутром навіть закріпилася назва «м'яке золото».

Нестачу хутра та невдачі у вирощуванні звірів у неволі спробували компенсувати розведенням у природі, започаткувавши вільну, або острівну форму звірівництва.

На островах Колгуєв у Північному Льодовитому океані та Беринга, Мідному й інших, які оточені незамерзаючими водами Тихого океану, почали розводити песців. На волі тварини безконтрольно розмножувалися, поїдали бідний природний корм і голодували. Зрештою, вони вироджувалися й гинули від різноманітних захворювань. Їх почали підгодовувати, а відтак виловлювати й вибраковувати неповноцінних і хворих особин. Це дало певні результати, та не дало хутра бажаної якості й очікуваної кількості.

Тому основним джерелом хутра залишалося контрольоване розведення звірів у клітках. Тим більше, що вже був досвід успішного розведення хутрових тварин різних видів і порід у зарубіжних країнах на різних континентах.

На величезних просторах колишнього Союзу у природі проживали дикі безпородні форми лисиці звичайної, норки європейської, песців, єнотоподібних собак, соболів, тхорів, куниць та інших звірів. В Україні мешкали лисиця звичайна, норка європейська, тхорі, куниці та кролі.

У період становлення вітчизняного звірівництва з-за кордону почали завозити різні види звірів й займатися їх акліматизацією, а також адаптувати до неволі диких соболів і єнотоподібних собак.

Прабатьківщиною завезених звірів були Північноамериканський (лисиця сріблясто-чорна, песці блакитний, вуалевий і сріблястий, норка американська, ондатра) та Південноамериканський (нутрія, шиншила) континенти. Батьківщиною соболів є різні ареали Сибіру – від Уралу до Далекого Сходу, а єнотоподібних собак – Приамур'я та Уссурійський край.

Ці звірі належать до різних рядів, родин, родів і видів, мають різні біологічні особливості. Для їх акліматизації й адаптації було створено ферми, звіророзплідники і звірогосподарства, розташовані в кліматичних зонах, близьких за умовами до їхньої прабатьківщини.

Хутрових звірів розміщували в металевих клітках, поставлених на земляній підлозі з таким розрахунком площі на одну племінну тварину: лисиці й песці – 18–27 м^2, соболі – 4–6, норки – 2–3 м^2. Антисанітарні умови утримання

та незадовільна годівля спричиняли різноманітні захворювання й загибель до 22–24 % звірів (В.М. Афанасьєв, 1968).

У 1945 р. було вирішено розробити стандартні клітки для всіх видів хутрових звірів, вирощуваних у неволі. Основні вимоги були такими:

– усі клітки слід виготовляти із оцинкованої сітки, в т. ч. для звірів родин собачих з каркасом та куницевих – без каркаса;

– звірі в клітках мають розміщуватися на відстані простягнутої руки людини;

– розміри кліток: ширина має бути такою, щоб звір міг вільно здійснити повний оберт на місці, не торкаючись волоссям бокових стінок; довжина має перевищувати ширину не менше ніж удвічі; щодо висоти, то потрібно, щоб дорослий звір, стоячи на задніх лапах, зміг торкнутися носом стелі клітки;

– площа сітчастої підлоги кліток для одного звіра племінного/молодого має становити: для лисиць, песців і єнотоподібних собак – 2,00/0,75 м^2, соболів – 1,50/0,75, норок і фуро – 0,40/0,20 м^2;

– клітки мають бути обладнані дверцятами із засовами, годівницями, напувалками та родильними будиночками (постійними чи вставними);

– клітки слід розміщувати в дерев'яних, металевих чи залізобетонних шедах у два ряди з внутрішнім проходом між ними. Відстань сітчастої підлоги кліток від долівки має становити 0,7 м.

У 1952 р. усіх звірів перевели в стандартні клітки, розміщені в шедах, і їх загибель знизилась: у лисиць – в 4,4 разу, песців – у 10, норок – у 7 разів.

Не менше клопоту було з годівлею тварин. Спочатку хижаків годували лише тваринним м'ясом, гризунами, рослинним кормом. Бажаного результату не отримали. Запросили «спеціалістів» з-за кордону, які запропонували годувати хижих звірів смаженим (?!) м'ясом.

Зрештою вітчизняні вчені розробили науково обґрунтовані норми та раціони годівлі різноманітними кормами звірів усіх видів в усі періоди їх життя. Своєчасні ветеринарно-санітарні заходи й племінна робота вивели звірівництво на той рівень, який маємо на цей час.

Сьогодні звірогосподарства є біологічними фабриками хутра, які вирощують велику кількість звірів різних видів на обмежених територіях за науково обґрунтованими нормами утримання, догляду, годівлі, розведення, профілактики здоров'я звірів і людей та збереження природи.

А як відреагували звірі на таку «благодійність»?

У природі їхні дикі предки постійно боролися за виживання, а тому були агресивними й обережними. Природним ритмам були підпорядковані обмін поживних речовин і енергії, розмноження та ріст молодняку, линяння і формування хутра. Зокрема звірі мітили території, де вони проживали, своїми запаховими мітками – сечею, секретами черевних і статевих залоз, анальними виділеннями тощо. Ці засоби хімічної комунікації забезпечували розпізнавання особин свого та інших видів за статтю, віком, фізіологічним і фізичним станом, пошук статевозрілих партнерів, захист вагітних самиць і народжених малят тощо.

Усе це успадкували й генетично зберегли їхні нащадки, сучасні звірі, яких розводять у клітках. У неволі, в процесі адаптації й акліматизації та цілеспрямованого впливу людей, в організмі звірів відбулися морфологічні й функціональні зміни:

– зменшився об'єм головного мозку, знизився його функціональний стан (звірі всіх родин і видів);

– змінився тип вищої нервової діяльності з частковим згасанням хижацьких і оборонних рефлексів (лисиці, песці, норки мутантних типів і фуро);

– змінився динамічний стереотип (родини собачих, куницевих, нутрієвих і шиншилових);

– частково змінилися розміри, конфігурація і функціональний стан серця (родини собачих і куницевих);

– зменшилися індекси серця, легень і нирок (родини собачих і куницевих);

– знизилися рефлекторна брадикардія та компенсаторна тахікардія (норки, нутрії, ондатри);

– змінився функціональний стан залоз внутрішньої секреції (звірі всіх родин і видів);

– змінилися розміри, об'єм і функціональний стан органів системи травлення (звірі всіх родин і видів);

– збільшилася маса скелета з частковою втратою радіальних кісткових структур (родини собачих і куницевих);

– підвищилися функціональний стан органів розмноження та полігамія (самці всіх родин і видів);

– підвищилися репродуктивна здатність, молочність і материнський інстинкт (самиці всіх родин і видів);

– поліпшилася структура шкіри й волосяного покриву (звірі всіх родин і видів);

– поліпшилося забарвлення волосяного покриву в звірів різних видів, порід, внутрішньопорідних типів і порідних груп;

– підвищилася стійкість організмів звірів до дії збудників заразних захворювань;

– підвищилася генетична спадковість надбаних корисних ознак (звірі всіх родин і видів).

Історія виживання в неволі хутрових звірів, вихідців із різних фізико-географічних зон, свідчить про їх високу екологічну пластичність і можливість відтворення видів у природі при врахуванні їх біологічних особливостей, кліматичних умов, ґрунтів місць переселення, наявності кормів, місцевих тварин, природних ворогів і діяльності людини.

У колишньому Союзі для розширення мисливських промислів і одержання додаткової

УВАГА! ТРИВАЄ ПЕРЕДПЛАТА НА ЖУРНАЛ НА ДРУГЕ ПІВРІЧЧЯ 2015 року!

Таблиця – **Зоологічна класифікація хутрових звірів кліткового та перспективного розведення у неволі**

Хутрові звірі є представниками царства Тварини *(Animalia)*, типу Хребетні *(Vertebrata)*, класу Ссавці або Звірі *(Mammalia)*, інфракласу Вищі звірі *(Eutheria)*, підкласу Плацентарні *(Placentaria)*, рядів Хижаки *(Carnivora)*, Ластоногі *(Pinipedia)*, Гризуни *(Rodentia)* і Зайцеподібні *(Lagomorpha)* та різних родин, родів і видів.

Ряд	Родина	Рід	Вид
Хижаки *(Carnivora)* *Bow., 1821*	Собачі *(Canidae)* *Gr., 1821*	Лисиці *(Vulpes)* *O., 1816*	Лисиця звичайна *(V. vulpes) L., 1758* Лисиця американська (*V. fulvus) D., 1820*
		Песці *(Alopex)* *Ka., 1829*	Песець білий *(A. lagopus) L., 1758* Песець блакитний *(A. lagopus) L., 1758*
		Єнотоподібні собаки *(Nyctereutes)* *T., 1839*	Єнотоподібний собака *(N. procyonoides)* *Gr., 1834*
	Єнотові *(Procyonidae)* *Bo., 1850*	Єноти *(Procyon)* *S.,1780*	Єнот-полоскун *(P. lotor)* *L., 1758*
	Куницеві *(Mustelidae)* *Sw., 1835*	Ласки і тхори *(Mustela)* *L., 1758*	Норка американська (*M. vison) Sch., 1777* Норка європейська* (*M. lutreola) L., 1761* Фуро (фретка) *(M. putorius furo)* Тхір американський* (*M. nigripes) A., B., 1851* Тхір лісовий* (*M. putorius) L., 1758* Тхір степовий* (*M. eversmanni) Les., 1827* Колонок* *(M. sibirica) P., 1773*
		Куниці *(Martes)* *Pi., 1792*	Соболь *(M. zibellina) L. 1758* Куниця американська* *(M. americana) Tur.,1806* Куниця лісова* *(M. martes) L., 1758* Куниця кам'яна* *(M. foina) E., 1772* Ілька* *(M. pennenti) E., 1777*
		Видри (*Lutra)* *Bri., 1762*	Видра звичайна* *(L. lutra) L., 1758* Видра канадська* *(L. canadensis) Sch., 1776*
		Калани (*Enhydra)* *F., 1822*	Калан* *(E. lutris)* *L., 1758*
		Борсуки (*Meles)* *Bri., 1762*	Борсук звичайний* *(M. meles)* *L., 1758*
		Борсуки американські (*Taxidae) 1839*	Борсук американський* *(T. taxus)* *Sch., 1778*
Ластоногі (*Pinipedia)* *Li., 1811*	Вухаті тюлені *(Otariidae)* *Gi., 1866*	Північні морські котики *(Gallorhinus)* *Gr., 1859*	Північний морський котик* *(C. ursinus)* *L., 1758*
Гризуни (*Rodentia)* Bow., 1821	Білячі *(Sciuridae)* *Gi., 1821*	Білки *(Sciurus)* *L., 1758*	Білка звичайна* *(S. vulgaris)* *L., 1758*
		Ховрахи *(Marmota)* *Fr., 1775*	Бабак* *(M. bobak)* *Mu., 1776*
	Боброві *(Castoridae)* *M., 1872*	Бобри *(Castor)* *L., 1758*	Бобер європейський* *(C. fiber) L., 1758* Бобер канадський* *(C. canadensis)* *Ku., 1820*
	Нутрієві *(Myocastoridae)* *M.G., 1918*	Нутрії *(Myocastor)* *K., 1792*	Нутрія *(M. coypus) Mo., 1782*
	Хом'якові (*Cricetidae)* *R., 1883*	Ондатри *(Ondatra)* *Li., 1795*	Ондатра *(O. zibethicus) L., 1758*
		Ондатри флоридські *(Neofiber)* *Tr., 1884*	Ондатра флоридська* *(N. alleni)* *Tr., 1884*
	Шиншилові *(Chinchillidae)* *Th., 1896*	Шиншили *(Chinchilla)* *B., 1829*	Шиншила короткохвоста (велика) *(Ch. brevicaudata) W., 1848* Шиншила довгохвоста (мала) *(Ch. laniger) Mo., 1828*
Зайцеподібні (*Lagomorpha)* *Br., 1855*	Зайцеві *(Leporidae)* *Gr., 1821*	Кролі *(Oryctolagus)* *Lil., 1874*	Кріль європейський* *(O. cuniculus) L., 1758* Кріль домашній *(O. cuniculus domesticus)*

* Звірі хутрові перспективного розведення у неволі.

Прізвища зоологів скорочені:
A.B. – Audubon et Bechman; B. – Bennett; Bo. – Bonanarte; Bow. – Bowdich; Br. – Brandt; Bri. – Brisson; D. – Desmarest; E. – Erxleben; Il. – Illiger; F. – Fleming; Fr. – Frisch; G. – Gidlay; Gi. – Gill; Gr. – Gray; K. – Kerr; Ka. – Kaup; Ku. – Kuhl; Les. – Lesson; Lil. – Lilljeborg; Li. – Link; L. – Linnaeus; M.G. – Miller et Gidlay; Mo. – Molina; Mu. – Muller; O. – Oken; P. – Pallas; Pi. – Pinal; Pr. – Prisch; R. – Rochebrune; S. – Storr; Sch. – Schreber; Sw. – Swainson; T. – Temminck; Th. – Thomas; Tr. – True; Tur. – Turton; W. – Waterhouse.

кількості хутра з неволі в природу було випущено єнотоподібних собак, американських норок, нутрій, ондатр і шиншил. При цьому не продумали, кого, коли, куди й для чого випускати чи переселяти. Робили як краще, а сталося як завжди.

Єнотоподібні собаки не прижилися на азійських просторах, проте успішно заполонили європейські. Цьому сприяли їхні біологічні особливості. Вони багатоплідні й не полюють, а вишукують корм у нічний час доби, поїдаючи все живе й мертве, спустошуючи мисливські угіддя. У денний час і взимку ці тварини сплять у схованках, а тому з мисливцями, вовками та собаками не зустрічаються.

Американські норки прижилися на азійських і європейських просторах. Більші за розмірами, сильніші й агресивніші, вони витіснили європейських норок з обжитих місць. Тепер європейські норки проживають на правах бідних родичів на Сахаліні, Камчатці та Курильських островах.

Нутрії не прижилися у місцевостях із суворими зимами, а знайшли притулок у Закавказзі.

Ондатри акліматизувалися на європейській території, багатій на рослинний корм. Та непомірне полювання поставило цих звірів на межу зникнення.

Шиншили були випущені в горах Паміру і Кавказу в місцевостях, наближених до умов їхньої прабатьківщини. Попередні спостереження вселяли надію, що звірки прижилися. Та через декілька років їх там не виявили.

Сказане вище свідчить про те, що втручання в цілісність природи є злом. Закони про заборону знищувати природу, зокрема й хутрових звірів, писали, пишуть і будуть писати. Але і закони ухвалюють, і природу знищують саме люди. Тож бережімо природу та все живе у ній!

Отже, можемо зробити такі висновки:

1 – втішний: зоологічна класифікація хутрових звірів засвідчує, що в природі є ще вцілілі види, у т. ч. й хутрові.

2 – невтішний: *Homo sapiens* – людина розумна (за свідченням «Червоної книги») поводилася й поводиться не скрізь і не завжди розумно щодо природи.

3 – обнадійливий: людина берегтиме й збереже цілісність природи для себе та прийдешніх нащадків, щоб уникнути черги в кандидати до «Чорної книги».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. **Ильина Е.Я.** Звероводство. Вольное разведение песцов / Е.Я. Ильина. – М.: Сельхозлит, 1963. – С. 325–331.
2. **Красная** книга РСФСР. Животные. – М.: Россельхозиздат, 1983. – С. 193–195.
3. **Соколов В.Е.** Систематика млекопитающих / В.Е. Соколов. – М.: Высшая школа, 1977. – С. 22–24, 27–28, 150–151, 417–419.
4. **Соколов В.Е.** Систематика млекопитающих / В.Е. Соколов. – М.: Высшая школа, 1979. – С. 87–90, 95–97, 97–102.
5. **Соколов В.Е.** Язык запахов / В.Е. Соколов, Е.В. Котенков. – М.: Знание, 1985. –61 с.
6. **Червона** книга України. Норка європейська. – К.: Глобалколсалтинг, 2009. – С. 600.

Одержано 12.05.2015

ПрАТ "Реагент"
- це вітчизняні ветеринарні препарати на основі:
Гентаміцину
Енрофлоксацину
Тилозину
Левамізолу
Альбендазолу
Івермектину
Окситоцину
Вітамінів A, D_3, E, F...

...а також понад 250 найменувань ветеринарних препаратів відомих виробників!

ПрАТ "Реагент"
- це набори хімреактивів для ветсанекспертизи продуктів харчування:
- молока та молочних продуктів;
- м'яса;
- продуктів рослинного походження;
- фарби для мікроскопії мазків;
- набір для визначення трихінельозу в м'ясі;
- фарба для клеймування м'яса.

49019, Дніпропетровськ,
вул. Ударників, 27
Тел./факс (056) 370-38-67
Тел. (056) 372-35-57
Ліцензія АВ 541557 від 21.10.2010

ПрАТ "Реагент"
- це європейська якість та українські ціни!

УВАГА! ТРИВАЄ ПЕРЕДПЛАТА НА ЖУРНАЛ НА ДРУГЕ ПІВРІЧЧЯ 2015 РОКУ!